

Залеський І. І., к.геогр.н., доцент, Троцюк В. С., к.с.-г.н., доцент, Майборода Х. А., магістрантка (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ЕКОЛОГО-ГОСПОДАРСЬКА КОМПЛЕКСНІСТЬ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ РІВНЕНЩИНИ

Розглянуті питання еколого-господарської комплексності розвитку порайонованих територій Рівненської області в умовах нового адміністративного поділу.

За період української державності поглиблювався кризовий стан економічного розвитку, низькою пріоритетністю проблем захисту довкілля, коли екологічні питання підпорядковувались економічній доцільності.

Основною причиною кризового стану на регіональному рівні є некомпетентність та управлінська невідповідність керівного складу. У кожній прийнятій програмі розвитку регіону на перший план повинна вийти екологічна складова: добробут населення, стан здоров'я, тривалість життя тощо.

Автори розробили рекомендації щодо еколого-господарської комплексності розвитку з наступними пріоритетами, а саме: мінерально-сировинною базою, яка є практично стабільною, промисловим потенціалом області з інвестиційними пропозиціями, сільськогосподарськими та лісогосподарськими комплексами.

Ключові слова: регіональний рівень; екологія; господарська комплексність; мінерально-сировинна база; промисловість; сільськогосподарський стан; лісове господарство.

Постановка проблеми. 30-річчя державності України можна відзначити значними диспропорціями в екологічній сфері та економіці з переважанням видобувної, металургійної, хімічної та інших галузей, які спричинили значні масштаби забруднення навколишнього природного середовища. Бездумна експлуатація ґрунтового покриву призвела до ерозії значної частини чорноземних сірих лісових ґрунтів.

За запасами питної води Україну вважають маловодною державою – на кожного мешканця припадає менш як 1000 л води, тоді як у Німеччині та Швеції вдвоє більше, а в Австрії – майже всемеро. Останні дослідження, проведені на замовлення Світового фінансово-



го банку, поставили Україну на 125-те місце серед 183 країн за кількістю питної води на душу населення [6].

Впродовж указанного періоду економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку.

До першопричин екологічних проблем України можна віднести:

- підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності, а саме: неврахування наслідків для довкілля і законодавчих і нормативно-правових актах;
- фізичне та моральне зношення основних фондів в усіх галузях національної економіки;
- неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- низький рівень розуміння суспільством пріоритетів збереження довкілля та переваги збалансованого розвитку;
- незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства екологічних прав і обов'язків громадян;
- недостатнє фінансування з державного та місцевого бюджетів природоохоронних заходів.

Перераховані деякі екологічні проблеми держави повністю віддзеркалюються та ще й поглиблюються на регіональному рівні – в межах новостворених укрупнених адміністративних одиниць. Нині у Рівненській області сформовано 4 районні громади: Дубенську, Рівненську, Сарненську та Вараську. Уточнюються їхні межі та зони впливу господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сталого розвитку та його збалансованості присвячені наукові публікації М. О. Клименка, що використовуються у навчальних процесах, підтримуючи міжнародні рішення щодо сталого розвитку, викладені у «Порядку денному на XXI століття» (Ріо-де-Жанейро, 1992), Декларації Тисячоліття ООН (2000), Йоганнесбурзькій декларації та Плані реалізації рішень Всесвітнього саміту ООН зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002), «Майбутнє, якого ми прагнемо» (Ріо-де-Жанейро, 2012) [2].

Своєрідні напрямки сталості агросфери розробили А. М. Прищепа, О. О. Бєдункова, Л. М. Клименко О. А. Ліхо, І. І. Статник, Н. М. Вознюк та інші працівники кафедри екології, технології захисту навколишнього середовища та лісового господарства.

Мета, завдання та методика досліджень. Основною метою авторів є розробка рекомендації по еколого-господарській комплекс-

ності розвитку території Рівненської області. Досягнення мети передбачало вивчення наступних завдань: стану мінерально-сировинної бази (приуроченість родовищ певної сировини до населених пунктів).

На другий рівень ставимо промисловий потенціал області включаючи технологічний та інноваційний напрямки з інвестиційними пропозиціями; стану сільськогосподарського комплексу та лісового господарства.

Основними методичними прийомами стали обробка статистичних щорічників за останні 5 років, контрольні цифри обласної Ради за окремими напрямками господарювання. Авторами виконано порівняльні співставлення цифр та проведені певні висновки.

Результати досліджень. *Мінерально-сировинні ресурси Рівненської області [1].* Подається інформація про бурштин та мідь, а потім характеризуються будівельні матеріали, хімічна сировина та мінеральні води. Види корисних копалин зведено у таблиці 1.

Бурштин виявлений на Поліссі давно, проте масові пошуки почалися з часу налагодження видобутку гранітів у кар'єрах поблизу Клесова. За даними Рівненської геологічної експедиції, перспективними на пошуки бурштину визначні всі північні райони області, від Володимирецького і Зарічненського на заході до Рокитнівського на сході.

Прояви *міді* (у вигляді самородної міді, меншою мірою – халькозину) розкриті свердловинами на приграничній з Волинню ділянці центральної частини області (Великий і Малий Мидськ, Золотолин), де вони пов'язуються з базальтами та туфами верхнього протерозою (волинська серія). Самородна мідь зустрічається у вигляді вкраплень та агрегатних скупчень з діаметрами окремих зернят до 1,5 мм, а халькозин утворює розгалужені прожилки (він вміщує до 80% міді).

Сукупно з міддю зустрічається *срібло* (у складі самородної міді та халькозину на його долю припадає до 0,05% маси). На північному заході області (с. Кухотська Воля) срібло у концентраціях до 10 г/тону виявлено у брекчіях, що заповнюють глибинні розломи серед рифейських відкладів [5].

Будівельні матеріали – це найчисельніша, найрізноманітніша і найбільш освоєна група корисних копалин на території Рівненщини. Вона об'єднує понад 120 родовищ, значна частина яких тільки розвідана і ще не розробляється, а деякі з різних причин «заморожені». Різні за походженням та за умовами і віком утворення, ці копалини мають широке призначення, забезпечуючи потреби багатьох галузей народного господарства.



Камінь будівельний призначений для виготовлення буту (уламки діаметром 150–500 мм) та щебеню (діаметром уламків 10–150 мм), які широко використовуються при шляховому будівництві, при виготовленні бетонів тощо. В області головним джерелом кам'яного будівельного матеріалу виступають численні родовища кристалічних порід щита – *гранітів* (Балашівка, Корець, Рокитне, Томашгород, Вири, Клесів), *кварцових діоритів* (Томашгород, Клесів) та ін. Унікальними в Україні є рівненські *базальти*, які смугою (ширина до 10–15 км) тягнуться від Славути до Вараша, утворюючи кілька родовищ (Берестовець, Базальтове, Іванчі, Полиці, Вел. Мидськ), загальні запаси в яких оцінюються близько 65 млн т (щорічний обсяг видобутку становить до 800 тис. т). Забігаючи наперед, відзначимо придатність рівненських афанітових базальтів для виготовлення базальтових волокон (з них виробляють довговічні термо-, вібро- та кислотостійкі теплоізоляційні матеріали), мінеральної вати (у двокомпонентній шихті з вапняками), кам'яного ливарства (застосовуються у гірничорудній, вугільній, металургійній, будівельній, хімічній промисловості), художнього ливарства тощо. Часто для виготовлення буту і щебеню використовують щільні органогенні та оолітові *вапняки* (Варковичі, Грядки, Глинськ).

Особливе місце серед будівельних каменів займають *лицювальні матеріали*, для яких використовуються темно-сірі кварцові діорити та червоні крупнозерністі граніти (Клесів), а також рожево-сірі граніти та гранодіорити осницької групи (урочище Осмалин поблизу Ясногірки). Розробляються також родовища габбро (Ясногірське, Броніславське, Церковне, Кисорицьке, Карпилівське).

Сировина для виготовлення цегли та черепиці (певні різновиди глини та суглинків) розвідана більш як у 50 родовищах, що переважно зосереджені у південній та центральній частинах області.

Керамічна сировина представлена родовищами первинних каолінів, що представляють собою кору вивітрювання кристалічних порід (Мочулянка, Більчаки, Остки, Клесів) та глини сарматського і кембрійського віку (Здовбиця, Заруддя, Хотин).

Карбонатна сировина призначена для виробництва будівельного вапна і представлена переважно крейдою і вапняками. Основні родовища зосереджені у центральній і південній частинах області. Особливо виділяються запасами Любомирське (22,1 млн т) та Крупецьке (2,68 млн т) родовища, які вже експлуатуються.

Цементна сировина представлена карбонатними (вапняки, крейда, мергелі) та глинистими (глини, суглинки, леси) породами, які у певних співвідношеннях використовують для виготовлення

портландцементного клінкера. Найбільші родовища зосереджені у південних районах області – Рівненському, Здолбунівському, Острозькому (Старомильськ, Кургани, Могиляни, Корнин та ін.)

Сировиною для виробництва скла є найбільш чисті різновиди дрібних кварцових пісків, що зустрічаються серед флювіогляціальних відкладів поліської частини області (Рокитне, Дюксин).

Будівельні піски, що використовуються як наповнювачі бетонів та будівельних розчинів, поширені практично по всій території області і зустрічаються серед відкладів крейдового, палеогенового, неогенового та четвертинного віку. Найбільш відомі родовища – Коршівське, Курозванське, Хотинківське, Любомирське, Люхчанське, Крупецьке та ін.

Співставлення середніх обсягів щорічного видобутку будівельних матеріалів з прийнятими на баланс запасами дозволяє стверджувати, що практично з усіх видів будівельної сировини господарства області забезпечені щонайменше на 50–100 років.

Хімічна сировина роботами Рівненської геологорозвідувальної експедиції в останні роки виявлено досить перспективні для промислового видобутку запаси *фосфоритів*, пов'язаних з сеноманськими відкладами верхньої крейди. Фосфоритоносні товщі нагромаджувалися у мілководних затоках сеноманського моря, сформувавши у теперішніх межах області дві перспективні площі: одна лежить на захід від лінії Клевань – Великий Стидин, а друга – на південь від лінії Здолбунів – Тайкури – Посягва. Продуктивні пласти, придатні для промислової розробки, мають потужність 1,5–3,0 м і розташовані на глибинах 22–88 м Рівненські фосфорити відрізняються досить високим вмістом оксиду фосфору (до 7%) і одночасно збагачені калієм, кальцієм та іншими поживними елементами, що робить їх дуже перспективними для підживлення і розкислення ґрунтів, не кажучи вже про використання фосфоритів для виготовлення комплексних фосфатних добрив.

Мінеральні води. Найбільше поширення мають *хлоридні натрієві води миргородського типу*, значні запаси яких виявлено поблизу Степані, Олександрії, Острога, Костополя, Верхівська та в інших місцях. Подібні води відкриті свердловинами на глибинах від 70 до 750 м і вже зараз широко використовуються на розлив («Острозька», «Степанська», «Зорянська» та ін.). На більших глибинах (понад 1000 м) у західній частині області зустрічаються високомінералізовані різновиди хлоридних натрієвих вод, які часто вміщують і досить високі концентрації бромів та йоду, що визначає їх бальнеологічне значення. Особливо перспективні родовища таких вод пов'язані з



районами тектонічних розломів, де вони значно наближаються до поверхні, залягаючи на глибинах 200–300 м (Студянка, Жобрин).

Менш поширені – питні *сульфатні натрієві води*, які пов'язані з гіпсоносними товщами девону та силуру і залягають на глибинах 80–120 м (с. Берег та ін.).

Окремими свердловинами на глибинах 70–130 м виявлені слабомінералізовані *залісті води*, які можуть використовуватися для бальнеологічних потреб (м. Рівне, Володимирець, Клесів, Корець).

Значні перспективи для лікарського використання підземних вод пов'язані з відкриттям *радонових вод*, поширених вздовж західної країни Українського щита (Вири, Маренин, Корець).

Таблиця

Мінерально-сировинні ресурси Рівненської області

№ з/п	Види корисних копалин	Кількість родовищ		
		всього	На обліку	Розробляється
1	Торф	332	46	10
2	Фосфорити	1	1	1
3	Крейда для вапнування ґрунтів	15	2	1
4	Польовий шпат	3	3	1
5	Каолін	3	3	1
6	Цементна сировина	12	2	1
7	Скляна сировина	2	2	2
8	Крейда будівельна	5	4	1
9	Бурштин	5	3	1
10	Граніти	5	5	5
11	Мінеральні води	6	4	4
12	Прісні води	33	36	22
13	Сапропель	37	19	–
	Разом	631	56	114

Як видно з таблиці, Рівненщина має значний потенціал освоєння родовищ корисних копалин. Із 631 розвіданих родовищ використовується лише 114.

Промисловість області спирається на використання наявних природних, матеріальних і трудових ресурсів та виступає як один з головних чинників, що визначають основні напрямки розвитку і територіальної організації продуктивних сил, сприяє утворенню і формуванню нових міських центрів з їх інфраструктурою (яскравий при-

клад на Рівненщині – місто Вараш, що виникло навколо Рівненської АЕС), забезпечує розвиток старих міст, спорудження транспортних мереж, ліній зв'язку тощо. З розвитком промисловості пов'язується вирішення основних соціальних та екологічних проблем краю, хоча останні часто нею ж і породжуються.

Важливим економічним показником промисловості виступає вартість основних *промислових-виробничих* фондів. За цим показником чільне місце в області займають підприємства електроенергетики (37,9% сумарної вартості таких фондів у області), машинобудування (17,1%) та хімічної промисловості (21,9%), за якими йдуть підприємства промисловості будівельних матеріалів (8,2%), харчовою (8,0%) та легкової (4,1%) промисловості. Характерною і тривожною ознакою сучасності є зростаючі темпи зносу (спрацювання) основних промислових виробничих фондів, що спостерігається в усіх без винятку галузях промисловості і зумовлюється відомими економічними обставинами, насамперед відсутністю фінансових можливостей для придбання нового устаткування та запасних частин до діючого обладнання.

Як приклад підприємство «Азот» спеціалізується на випуску універсальних мінеральних (нітроамофоска) та фосфатних добрив, аміачної селітри, сірчаної та адипінової кислот. Про розмах виробництва можна судити з того, що тут виробляється 8,5% загальноукраїнського обсягу виготовлення мінеральних добрив. Крім основної продукції, на підприємстві випускається велика кількість різноманітних товарів народного споживання.

Створення потужного хімічного виробництва на Рівненщині було пов'язано головним чином з двома обставинами: по-перше, з орієнтацією на споживача (інтенсифікація сільського господарства у Західному Поліссі неможлива без систематичного підживлення малопродуктивних земель); по-друге, з наявністю надлишкових трудових ресурсів.

Основу **лісової промисловості** становить лісозаготівля, яка реалізується через систему лісництва, підпорядкованих 15 лісгоспагам, діяльність яких організовується обласним державним лісгосподарським об'єднанням «Рівнеліс». Щорічно в області заготовляється і вивозиться близько 800 тис. м³ деревини. Основна маса заготівлі і вивезення деревини (85%) припадає на поліські райони області. Так, один лише в Сарненський держлісгосп вивозить до 25% деревини, тоді як загальний вивіз з південних районів області, об'єднаних у три держлісгоспи (Дубенський, Острозький, Рівненський), складає 15% від обласного рівня. За вивозом деревини Рівненщина займає одне з



провідних місць в Україні – на її долю припадає 9% від загальнодержавного показника. Відходи, що утворюються при заготівлі лісу, повністю використовуються у народному господарстві області [4].

Сільськогосподарське виробництво. В останні роки в галузі рослинництва все більш коштів спрямовується на модернізацію сільгоспвиробництва, впровадження нових технологій вирощування та збільшення посівних площ окремих культур. Підвищується частка зернових та знижується частка кормових культур.

Соняшник у порівнянні із традиційним вирощуваними у регіоні культурами є менш вимогливим до запасів ґрунтової вологи та відповідно більш стійким до посух.

Традиційно на території Рівненської області вирощують озимі та ярі культури. Сіють, як правило, більше озимих культур, оскільки вони врожайніші, однак нерідко несприятливі погодні умови призводять до знищення посівів озимих культур і доводиться пересівати їх ярими [3].

Раніше на полях Рівненщини частіше зустрічалися такі озимі та ярі зернові, як пшениця, жито, овес, гречка рідше – кукурудза; серед технічних культур переважали картопля, цукровий буряк. Нині ж майже не зустрічаються на території області посіви льону. Хоча у минулому Рівненська область була однією із найбільш сприятливих за своїми природно-кліматичними умовами для вирощування цієї культури: висока зволоженість земель, достатня кількість опадів та наявність мережі льонозаводів, традиції зайнятості сільського населення у вирощуванні льону, наявність відповідних наукових установ, які займалися вирощуванням та переробкою льону. Господарства виробляли більше ніж 90% валового насіння льону.

Посівна площа льону із 2005 р. на сьогоднішній день зменшилась більш ніж на 90% .

Однією з головних причин скорочення посівних площ не лише льону, а й деяких інших культур: жита, вівса, гречки є низька рентабельність їх вирощування, а іноді навіть збитковість.

Отже, працівники рільництва повинні об'єктивно оцінювати вирощування перспективних культур [7].

Висновки. За результатами досліджень можна зробити наступні висновки:

- як на державному, так і на регіональному рівнях впроваджувати еколого-господарську комплексність розвитку територій підготовленими фахівцями, з конкретним визначенням напрямків підвищення добробуту населення;

- до інвестиційних програм та проєктів включати екологічно та економічно обґрунтовані заходи з визначенням термінів їхнього виконання;
- у новостворених районних адміністраціях визначати відповідальних осіб за дотриманням виконання затверджених програм зі звітністю перед виборцями;
- створення нових виробничих потужностей планувати в межах Рівненсько-Здолбунівської та Вараської промислово-виробничих агломерацій у розрахунку приросту трудового потенціалу.

1. Залеський І. І., Бровко Г. І. До стратегічної екологічної оцінки природно-антропогенної геосистеми Волино-Подільського артезіанського басейну. Рівне : НУВГП, 2016. Вип. 4(76). С. 62–69. 2. Клименко М. О. Гроховська Ю. Р. Оцінка екологічного стану водних екосистем річок басейну Прип'яті за вищими водними рослинами. Рівне : НУВГП, 2005. С. 164–167. 3. Клименко М. О., Гроховська Ю. Р. Гідроекологічний моніторинг та фітоіндикація стану водних екосистем басейну Прип'яті. Рівне : НУВГП, 2014. Вип. 2(66). С. 29–38. 4. Клименко М. О., Клименко О. М., Буднік З. М. Оцінка екологічної безпеки території басейну р. Іква. Рівне : НУВГП, 2016. Вип. 2(76). С. 29–37. 5. Коротун І. М., Коротун Л. К. Географія Рівненської області. Рівне, 1996. С. 25–29. 6. Рудько Г. І., Бондар О. І. Макроекологія України. Київ-Чернівці : Букрек, 2020. 520 с. 7. URL: <https://my.rv.ua/hotnews/yaki-kulturi-ostannimi-rokami-siyut-na-rivnenshhini/> (дата звернення: 08.04.2021).

REFERENCES:

1. Zaleskyi I. I., Brovko H. I. Do stratehichnoi ekolohichnoi otsinky pryrodno-antropohennoi heosystemy Volyno-Podilskoho artezianskoho baseinu. Rivne : NUVHP, 2016. Vyp. 4(76). S. 62–69. 2. Klymenko M. O. Hrokhovska Yu. R. Otsinka ekolohichnoho stanu vodnykh ekosystem richok baseinu Prypiati za vyshchymy vodnymy roslynamy. Rivne : NUVHP, 2005. S. 164–167. 3. Klymenko M. O., Hrokhovska Yu. R. Hidroekolohichni monitorynh ta fito indykatsiia stanu vodnykh ekosystem baseinu Prypiati. Rivne : NUVHP, 2014. Vyp. 2(66). S. 29–38. 4. Klymenko M. O., Klymenko O. M., Budnik Z. M. Otsinka ekolohichnoi bezpeky terytorii baseinu r. Ikva. Rivne : NUVHP, 2016. Vyp. 2(76). S. 29–37. 5. Korotun I. M., Korotun L. K. Heohrafiia Rivnenskoï oblasti. Rivne, 1996. S. 25–29. 6. Rudko H. I., Bondar O. I. Makroekolohiia Ukrainy. Kyiv-Chernivtsi : Bukrek, 2020. 520 s. 7. URL: <https://my.rv.ua/hotnews/yaki-kulturi-ostannimi-rokami-siyut-na-rivnenshhini/> (data zvernennia: 08.04.2021).



Zaleskyi I. I., Candidate of Geographical Sciences (Ph.D), Associate Professor, Trotsiuk V. S., Candidate of Agricultural Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Maiboroda Kh. A., Graduate Student (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

ECOLOGICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT COMPLEXITY OF RIVNE REGION TERRITORIES

The issues of ecological and economic development complexity of the regionalized territories of Rivne region in the conditions of the new administrative division are considered.

During the period of Ukrainian statehood, the crisis state of ecological development deepened, with low priority of environmental protection problems, when environmental issues were subordinated to economic expediency.

The main cause of the crisis at the regional level is incompetence and managerial unpreparedness of management. In each adopted program of development of the region the ecological component, as well-being of the population, a state of health, life expectancy, etc. should come to the fore.

The authors have developed recommendations on the ecological and economic completeness of development with the following priorities: mineral resource base, which is almost stable, and consists of 631 explored deposits, and 114 deposits are used; the industrial potential of the region with investment proposals, needs the latest equipment and technological upgrades, agricultural and forestry complexes.

In the future, we propose to expand the industrial base within the existing Rivne-Zdolbuniv, Varash and district agglomerations, taking into account labor resources and infrastructure.

To include ecologically and economically justified measures in investment programs and projects with definition of terms of their performance. In the newly created district administrations to determine the persons responsible for compliance with the approved programs with reporting to voters.

In each administrative district, the comprehensiveness program should include characteristic indicators that will ultimately have a positive impact on the ecological condition of the territory.

Implementation of the developed recommendations is possible in an expanded version, which will provide a comprehensive

manifestation of the modern development of different regions of Rivne region.

Keywords: regional level; ecology; economic completeness; mineral resource base; industry; agricultural condition; forestry.

Залесский И. И., к.геогр.н., доцент, Троцюк В. С., к.с.-х.н., доцент, Майборода Х. А., магистрантка (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

ЭКОЛОГО-ХОЗЯЙСТВЕННАЯ КОМПЛЕКСНОСТЬ РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТИ

Рассмотрены вопросы эколого-хозяйственной комплексности развития 4-х районов в условиях нового административного деления.

Основной причиной кризисного состояния на региональном уровне является некомпетентность и управленческая неподготовленность руководящего состава. В каждой принятой программе развития региона на первый план должна выйти экологическая составляющая: благосостояние населения, состояние здоровья, продолжительность жизни.

Авторы разработали рекомендации по эколого-хозяйственной комплексности развития со следующими приоритетами: минерально-сырьевой базой, которая является практически стабильной, промышленным потенциалом области с инвестиционными предложениями, сельскохозяйственным и лесохозяйственным комплексами.

Ключевые слова: региональный уровень; экология; хозяйственная комплексность; минерально-сырьевая база; промышленность; сельскохозяйственное состояние; лесное хозяйство.
